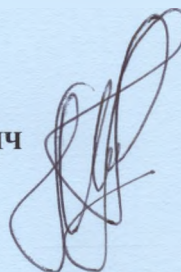

НВм.
М48

**ДЕРЖАВНА ПОДАТКОВА СЛУЖБА УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ПОДАТКОВОЇ
СЛУЖБИ УКРАЇНИ**

МЕЛЬНИК ДМИТРО ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 343.982.43

**ДОСЛІДЖЕННЯ МАЛОІНФОРМАТИВНИХ ПІДПИСІВ МЕТОДОМ
СТРУКТУРНО-ГЕОМЕТРИЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК**

**12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність**

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук**

Ірпінь – 2012

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. За останні роки розвиток комп'ютерних технологій призвів до різкого зменшення кількості текстів, виконаних рукописним способом, і, як наслідок, до збільшення кількості малооб'ємних почеркових об'єктів, зокрема підписів. За даними органів статистики, упродовж 2009 – 2010 років у підрозділах Експертної служби МВС України було досліджено 367 818 почеркових об'єктів. Саме дослідження підписів складають переважну частину загальної кількості об'єктів судово-почеркознавчих експертиз. Однак, якісно-описові методи, що використовуються на практиці, не завжди дають змогу вирішити поставлені завдання при дослідженні малоінформативних підписів, які є одними з найпоширеніших і трудомістких у практичній діяльності. Дефіцит кількісних та якісних характеристик ознак у малоінформативних підписах обумовлює актуальність розробки нових, зокрема кількісних методів їх дослідження, що ґрунтуються на досягненні різних галузей знань, таких як фізіологія, біомеханіка, психологія, математична статистика, теорія ймовірностей, а також можливостей комп'ютерно-технічного забезпечення з метою автоматизації процесу вимірювання.

У 1987 році фахівцями Всесоюзного науково-дослідного інституту судових експертиз було розроблено комплексну методику дослідження коротких і простих підписів, яка включала в себе ряд кількісних методів дослідження підписів. З практичної точки зору найбільшу цікавість становлять методи дослідження структурно-геометричних характеристик параметрів підписів. З метою впровадження методики в Україні зі своєрідною писемністю та давністю першого експерименту, проведення нового експериментального дослідження є нагальною необхідністю. Вимірювання параметрів, що раніше проводилося ручним способом з використанням лінійок, транспортирів та шаблонів, суттєво відрізняється від можливостей автоматизованих процедур вимірювання, пов'язаних з використанням сучасних персональних комп'ютерів і сканерів. Крім того, з моменту проведення першого експерименту відбулися й суттєві соціальні зміни, які могли відобразитися у підписному почерку. Отже, зазначене вище свідчить про актуальність розробки кількісної автоматизованої методики встановлення справжності (несправжності) малоінформативних підписів.

Значний внесок у дослідження теоретичних проблем криміналістики та судової експертизи зробили вчені-криміналісти України та інших держав: І.А. Алієв, Л.Ю. Ароцкер, О.Ф. Аубакіров, В.П. Бахін, В.В. Бірюков, А.І. Вінберг, В.І. Галаган, В.Г. Гончаренко, Ф.М. Джавадов, В.А. Журавель, А.В. Іщенко, Н.С. Карпов, Н.І. Клименко, В.О. Коновалова, М.В. Костицький, І.І. Котюк, І.Ф. Крилов, В.С. Кузьмічов, В.К. Лисиченко, Є.Д. Лук'янчиков, О.М. Моїсєєв, М.В. Салтєвський, М.Я. Сегай, І.Я. Фрідман, В.Г. Хахановський, П.В. Цимбал, О.Р. Шляхов, Б.В. Щур та інші.

У різні періоди окремі питання почеркознавчого дослідження викликали

інтерес вчених-криміналістів В.Ф. Берзіна, М.Є. Бондар, А.Б. Бродської, Л.Г. Еджубова, Н.Г. Захарової, М.К. Камінського, З.А. Ковальчук, Р.М. Ланцмана, З.С. Меленевської, С.А. Ципенюк та інших.

Безпосередньо дослідженню підписів присвячені дисертаційні роботи, підготовлені упродовж 1965 – 2009 років СРСР та країн, що виникли на пострадянському просторі, таких вчених: А.А. Абдалли, К.В. Алексева, С.А. Атаходжасва, П.В. Бондаренко, Л.Ш. Горгошидзе, Н.В. Дутової, Т.М. Жакової, О.Г. Зернової, Н.О. Комісарової, В.А. Лельчина, В.В. Липовського, Л.В. Маркової, О.М. Мгеладзе, І.М. Можара, Б.М. Мукашева, Т.В. Орлової, Р.Х. Панової, І.А. Сорокіна, в яких висвічувались різноманітні методи дослідження підписів, у тому числі й з використанням ЕОМ, однак, необхідність створення нової методики дослідження малоінформативних підписів викликана зміною факторів, які вплинули на формування підписів на сучасному етапі розвитку суспільства, та застосуванням новітніх технологій, з метою спрощення процесу дослідження підписів.

При підготовці дисертації використовувався особистий експертний досвід здобувача впродовж 2007 – 2012 років на посаді експерта Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України.

Таким чином, необхідність удосконалення та вирішення наведених питань у подальшому й обумовило вибір теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана згідно з тематикою Пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2010 – 2014 рр. (затвердженої наказом МВС України від 29.07.2010 № 347, додаток 6, п. п. 30, 32, 34) та Концепції Державної програми профілактики правопорушень на період до 2015 року (затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29.09.2010 № 1911-р), передбачена щорічними планами проведення науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Київського національного університету внутрішніх справ (нині – Національна академія внутрішніх справ) упродовж 2009 – 2011 рр. та включена до переліку тем дисертаційних досліджень з проблем держави і права (Академія правових наук України 2010 року, п. 1566). Тема дисертації затверджена рішенням Вченої ради Київського національного університету внутрішніх справ від 25.05.2010 (протокол № 9).

Мета і задачі дослідження. Мета дослідження полягає у комплексному науковому висвітленні теоретичних основ та особливостей дослідження малоінформативних підписів методом структурно-геометричних характеристик, аналізу сучасного стану загальнотеоретичної бази дослідження таких об'єктів, виявленні кількісної диференціюючої інформації, створення, на її основі, модифікованого методу дослідження структурно-геометричних характеристик малоінформативних підписів та наданні рекомендацій по її застосуванню.

Для досягнення мети дисертаційного дослідження автором були поставлені такі основні задачі:

- сформувати сучасний підхід щодо механізму формування підписів;
- розкрити розвиток і сучасний стан загальнотеоретичної бази дослідження підписів, у тому числі й малоінформативних;
- узагальнити результати висновків судово-почеркознавчої експертизи, в яких об'єктами дослідження були підписи, та встановити причини неможливості вирішення ідентифікаційних питань;
- провести експертний експеримент щодо встановлення причин експертних помилок, які виникають при дослідженні малоінформативних підписів;
- встановити причини неповноцінного використання раніше розроблених кількісних методів судово-почеркознавчої експертизи;
- експериментальним шляхом виявити кількісну диференціюючу інформацію, яка характеризує малоінформативні підписи;
- створити метод, який дозволить вивчати структурно-геометричні характеристики у малоінформативних підписах;
- розробити методику встановлення справжності (несправжності) малоінформативних підписів з використанням методу дослідження структурно-геометричних характеристик у зазначених почеркових об'єктах.

Об'єктом дослідження є процес відображення ознак почерку виконавця у малоінформативних підписах.

Предметом дослідження є дослідження малоінформативних підписів методом структурно-геометричних характеристик.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становлять принципи та основні категорії діалектичного пізнання соціальних явищ і процесів розвитку та взаємозв'язку об'єктів реальної дійсності, система загальнонаукових і спеціальних методів, які є засобами наукового пошуку в арсеналі гуманітарних та юридичних наук. Зокрема при дослідженні малоінформативних підписів використовувалися наступні методи: *теоретичного аналізу* – при аналізі літературних джерел (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 2.1); *аналізу та синтезу* – під час дослідження поняття підпису (підрозділ 1.1); *системно-структурного* – при розгляді експертних ситуацій та особливостей оформлення висновку експерта, пов'язаного з використанням кількісного методу (розділ 3); *соціологічного* – під час анкетування працівників Експертної служби МВС України та судово-експертних установ Міністерства юстиції України (підрозділи 2.1); *статистичного* – під час аналізу висновків судово-почеркознавчих експертиз, виконаних у системі Експертної служби МВС України (вступ); *спостереження* – при узагальненні практичних даних та результатів експерименту по малоінформативним підписам (підрозділ 2.1, 2.3); *вимірjuвального* – при експериментальних дослідженнях малоінформативних підписів (підрозділ 2.2); *математичного моделювання та вирішення завдань за допомогою ЕОМ* – при обрахунках експериментального масиву підписів (підрозділ 2.2).

Емпіричну базу дослідження становлять результати особистого

експериментального дослідження 871 підпису; дані експериментального вивчення висновків, зроблених експертами щодо контрольних завдань по 96 підписах; узагальнення результатів висновків щодо 10 415 підписів, які досліджувалися працівниками Експертної служби МВС України і Київським науково-дослідним інститутом судових експертиз Міністерства юстиції України у кримінальних та цивільних справах; експрес-інформація про стан судово-експертного та техніко-криміналістичного забезпечення розкриття і розслідування злочинів на території України Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України за 12 місяців 2009 року і 12 місяців 2010 року з питань почеркознавчого дослідження.

Крім того, в дисертації використані теоретичні положення і практичні результати з галузі фізіології, біомеханіки та психології, які відображені в працях таких вчених, як П.К. Анохіна, М.О. Бернштейна, А.Р. Лурія, О.Р. Малхазова, І.П. Павлова та інших.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні комплексним узагальненням, у якому з позиції міжгалузевого підходу розглянуті недостатньо розроблені методичні та практичні питання з дослідження малоінформативних підписів, які розширюють наукове уявлення і доповнюють теоретичні й практичні надбання криміналістики та судової експертизи.

У результаті дослідження конкретизовано низку положень теоретичного та практичного значення, які полягають у наступному:

вперше:

- створено метод дослідження структурно-геометричних характеристик малоінформативних підписів;

- розроблено кількісну автоматизовану методику встановлення справжності (несправжності) малоінформативних підписів, яка відповідає вимогам міжнародного стандарту ISO/IEC 17025;

- встановлено питому вагу висновків щодо неможливого вирішення ідентифікаційних питань у підписах та основні причини експертних помилок при дослідженні малоінформативних підписів;

удосконалено:

- систему ознак підписного почерку шляхом включення такої ознаки як ступінь досконалості системи рухів і введення додаткових ознак у межах певного виду;

- положення щодо комплексного використання, разом з класичними методами судово-почеркознавчої експертизи, інших методів та технічної бази, які розроблені для потреб психології та психофізіології;

дістало подальший розвиток:

- окремі положення про механізм формування підписів;

- тези щодо суб'єктивних та об'єктивних причин рідкісного використання

науково-дослідних розробок;

– методика дослідженні підписів, шляхом зміни формулювання таких загальних ознак, як переважний напрямок рухів при виконанні основних елементів підпису на переважний напрямок рухів при виконанні дугових елементів підпису, а також переважний нахил основних елементів підпису на переважний напрямок при виконанні основних елементів підпису, які виконані згинальними рухами (нахил).

Практичне значення одержаних результатів дослідження визначається тим, що висвітлені в дисертації теоретичні висновки сприяють подальшому розвитку криміналістики та теорії судової експертизи, а пропозиції та рекомендації можуть використовуватися в практичній діяльності експертів, зокрема, при проведенні судово-почеркознавчої експертизи малоінформативних підписів.

Розроблена дисертантом методика та наведені висновки позитивно оцінені практичними працівниками експертних підрозділів судово-експертних установ Міністерства юстиції України та експертно-криміналістичних підрозділів системи Міністерства внутрішніх справ України, зокрема: при проведенні судово-почеркознавчої експертизи, а саме експертизи підписів (акти впровадження в практичну діяльність НДЕКЦ при УМВС України у Хмельницькій області від 20.06.2011 та НДЕКЦ при УМВС України у Вінницькій області від 21.06.2011), при проведенні конкретних судово-почеркознавчих експертиз (акт впровадження в практичну діяльність Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України від 05.07.2011).

Результати дослідження використовуються у навчальному процесі, а саме: під час викладання дисципліни «Криміналістика» (в контексті теми «Дослідження почерку та підпису») (акт впровадження в навчальний процес Львівського державного університету внутрішніх справ від 21.10.2010 № 46), під час проведення семінарських і практичних занять зі слухачами при вивченні криміналістики (акт впровадження в навчальний процес Херсонського юридичного інституту Харківського національного університету внутрішніх справ від 17.03.2011), під час проведення занять з курсантами з криміналістики, а також спецкурсів «Новітні технології у криміналістиці», «Слідчо-криміналістичні вчення» (акт впровадження в навчальний процес Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка від 17.03.2011), при підготовці та проведенні лекцій, семінарських і практичних занять з курсантами та студентами з навчальної дисципліни «Криміналістика» (лекції № 9) (акт впровадження в навчальний процес Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ від 06.04.2011).

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження оприлюднені на круглому столі «Актуальні проблеми оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ» (м. Київ, 3 березня 2010 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання судово-експертного та техніко-криміналістичного забезпечення розкриття та розслідування злочинів» (м. Київ, 17 червня 2010 р.);

міжнародній науково-практичній конференції «Криміналістика XXI століття» (м. Харків, 25 – 26 листопада 2010 р.); V міжнародній науково-практичній конференції з криміналістики та судової експертизи «Криміналістичні засоби і методи у розкритті та розслідуванні злочинів» (м. Москва, 2 – 3 березня 2011 р.); науково-практичному семінарі «Актуальні проблеми почеркознавчих досліджень» (м. Київ, 30 листопада 2011 р.).

Публікації. Основні наукові положення та результати дослідження викладено у восьми публікаціях, три з яких надруковано у виданнях, визначених ВАК України як фахові для спеціальності «Правознавство», та п'ятьох тезах доповідей.

Структура дисертації складається із вступу, трьох розділів, які охоплюють вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг дисертації становить 228 сторінок, з них основний текст дисертації – 176 сторінок, список використаних джерел – 20 сторінок (178 найменувань), додатків – 32 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність теми дослідження, визначається зв'язок з науковими програмами, планами та темами, об'єкт і предмет, мета і задачі дисертації, її методологічна основа, наукова новизна, теоретичне та практичне значення одержаних результатів, наводяться дані про їх апробацію, структуру та обсяг роботи.

Розділ 1 «Теоретичні та методичні питання дослідження підписів» складається з трьох підрозділів, у яких розглядається характеристика підпису як посвідчувального знака, відмічені особливості формування підпису, в числі яких і фізіологічні основи письмово-рухової навички, наведено розширену систему ознак підписного почерку, проаналізовано загальнотеоретичну базу дослідження підписів та традиційну методику.

Систематизація такої інформації дає можливість сформулювати науковий підхід та належними чином підійти до вирішення проблемних питань дослідження малоінформативних підписів методом структурно-геометричних характеристик.

У підрозділі 1.1 «Підпис як посвідчувальний знак. Особливості формування підпису та його види» наведено етапи виникнення руського підпису та процес трансформації його структурної частини; детально розглянуто як зовнішні, так і внутрішні фактори, які впливають на формування підпису, але основну увагу було зосереджено на внутрішній стороні фізіологічного механізму письмово-рухового процесу, оскільки саме, використання методів дослідження та сучасної технічної бази, які застосовуються в психології та психофізіології, дають змогу вирішити низку питань, пов'язаних з проблемами судового почеркознавства, зокрема при дослідженні таких малооб'ємних почеркових об'єктів як підписи; наведено класифікацію підписів.

Відмічено основні етапи трансформації підпису, як посвідчувального знаку, та акцентовано увагу, що на сьогодні структурна частина підпису настільки змінилася, що лише 10 % громадян продовжують відображати у підписах своє прізвище. Серед інших 90 % лише 30 % громадян мають короткі та прості за будовою, переважно безбуквенні підписи.

Наголошено на тому, що формування підписного почерку має свої особливості, пов'язані з функціональним призначенням підпису – слугує посвідчувальним знаком конкретної особи. До якого входить: специфічність транскрипції підпису, більш висока швидкість виконання підпису, ніж звичайного почерку, більш висока координація рухів тощо. Крім того, процес формування підпису відбувається завжди на основі почеркового матеріалу, який умовно можна розділити на три основні періоди: 1) формування підпису під час навчання в школі; 2) формування підпису під час оволодіння спеціальністю (навчання в спеціальних навчальних закладах); 3) формування підпису під час трудової діяльності людини.

Встановлено, що письмо є складною саморегулюючою системою з притаманною їй рівневою ієрархічною організацією, що діє (як на кожному рівні, так і в цілому) за принципом рефлекторного кільця, який дозволяє коректувати поведінку системи залежно від результатів дії. Проаналізовано сучасні досягнення в галузі фізіології та психології, а також зосереджено увагу на експериментальних дослідженнях, які проводилися О.Р.Малхазовим для обґрунтування теорії управління рухами.

Дисертантом запропоновано комплексне використання досягнень інших галузей знань судового почеркознавства для дослідження підписів. Переваги використання досягнень в галузі фізіології та психології полягають у тому, що вони дають змогу надавати інформацію не лише про структурно-геометричні характеристики, але й про динамічні (натискні, швидкісні).

Наведено підстави класифікації підписів, а саме: інформативність, знаковий склад, умови виконання.

У підрозділі 1.2 «Система ознак, які характеризують підписний почерк» розглянуто та запропоновано класифікацію діагностичних та ідентифікаційних ознак підписів.

Надана характеристика ознак підписного почерку, що більш повно розкриває систему ідентифікаційних ознак підпису, зазначено у методиці дослідження підписів (схвалено координаційно-методичною радою Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України протокол від 30.10.2008 № 23). Зазначено критерії визначення та віднесення ознаки підпису до конкретного виду, що сприяє більш точному і однозначному розумінню ознаки та застосуванню її при проведенні експертизи підписів. Це дозволить експертам-почеркознавцям правильно оцінювати наявність (відсутність) конкретних проявів ознаки у взаємозв'язку з іншими ознаками, що дасть змогу висувати правильні ідентифікаційні чи діагностичні версії при вирішенні питань, пов'язаних з

дослідженням підписів, у тому числі малоінформативних, на якісно-описовому рівні.

Наведено більш розширену класифікацію ознак у межах певного виду із зазначенням причин, які сприяють проявленню, або, навпаки, не проявленню конкретної ознаки, в тому числі, й у малоінформативних підписах. Запропоновано включити до системи загальних ознак таку ознаку, як ступінь досконалості системи рухів, оскільки зазначена ознака дозволяє диференціювати підписи, навіть при виконанні їх високим ступенем виробленості та співпадіння більшості загальних ознак.

Запропоновано в методиці дослідження підписів замінити формулювання таких загальних ознак, як переважний напрямок рухів при виконанні основних елементів підпису на переважний напрямок рухів при виконанні дугових елементів підпису, а також переважний нахил основних елементів підпису на переважний напрямок при виконанні основних елементів, які виконані згинальними рухами (нахил).

У підрозділі 1.3 «Традиційна методика дослідження підписів» проаналізовано історичний шлях розвитку загальнотеоретичної бази судового почеркознавства та її сучасний стан, а також розглянуто загальноприйняту методику дослідження підписів, і відмічено специфічні риси стадій методики, які, на відміну від дослідження почерку, притаманні саме дослідженню підписів.

Проаналізовано загальні теоретичні та методичні проблеми дослідження підписів як вітчизняних, так і зарубіжних криміналістів, на основі яких розвивалася специфіка дослідження підпису, як особливого об'єкта почеркознавчої експертизи. Встановлено, що на сьогоднішній день методика дослідження підписів побудована на якісно-описовому виділенні ознак почерку. Оскільки ще не вдалося створити таку формалізовану систему ознак й процесу їх виділення, яка б вирішила завдання щодо однозначного сприйняття всіх ознак будь-яким експертом і автоматизованого введення їх в ЕОМ. Хоча ступінь точності якісних характеристик не забезпечує однозначного підходу до виділення ознак, проте ця система є теоретично обґрунтованою й практично перевіреною базою, на основі якої може бути створено систему на більш високому математичному рівні.

Враховуючи своєрідність підпису як посвідчувального знаку, розглянуто особливості, пов'язані з вимогами, що пред'являються до порівняльного матеріалу. Наведено рекомендації з відбору, порівняння та оцінки ідентифікаційних ознак, чому було приділено основну увагу, оскільки ця стадія є найбільш складною та визначальною в процесі дослідження підписів.

Дисертантом акцентовано увагу на ознаках, які сприяють своєчасному виявленню фактів технічної підробки підписів, які з розвитком науки та техніки набирають великої актуальності, а також діагностичним ознакам з метою висунення правильних діагностичних версій.

Розділ 2 «Експериментальні дослідження з метою розробки методу вивчення структурно-геометричних характеристик у малоінформативних підписах» містить три підрозділи і присвячений загальній характеристиці підписів,

які виконані з наслідуванням, теоретичним передумовам створення нового методу, формуванню експериментального масиву підписів, обрахунку відповідних параметрів підписів, створенню кількісного критерію, який знайшов відображення у методі дослідження структурно-геометричних характеристик у малоінформативних підписах.

У підрозділі 2.1 «Загальна характеристика несправжніх підписів, які виконані з наслідуванням» розглянуто підписи, виконані з наслідуванням, зокрема з попереднім тренуванням, оскільки такі підписи є найбільш несприятливими почерковими об'єктами.

Відмічено, що навмисне наслідування є складним психічним та фізіологічним процесом, який при виконанні підписів нагадує процес навчання письму, коли особа намагається відтворити результат чужого письма, та пов'язаний з необхідністю вироблення навичок письма у тих осіб, у яких вони відсутні. Виходячи з цього, дисертантом було розглянуто процес наслідування, виходячи з положень теорії побудови рухів М.О. Бернштейна, суть якої полягає в узгодженні кортикальних рівнів, що відповідають за вибір зразку конкретного підпису, та субкортикальних рівнів, що забезпечують розгорнуту структурно-геометричну, координаційну і часову картину рухів, функції яких здійснюються безсвідомо та автоматизовано на відміну від кортикальних. Охарактеризовано групи підписів, які виникають залежно від тривалості тренування.

Виходячи з того, що експерт при дослідженні підписів повинен знати міру можливого наслідування і фактори, що впливають на його якість, було наведено такі фактори, як: 1) вид наслідування; 2) вид транскрипції підпису-оригіналу (точніше конструктивна складність підпису-зразка); 3) ступінь виробленості підпису-оригіналу; 4) ступінь виробленості почерку особи, яка наслідує; 5) здібності особи до запам'ятовування і малювання; 6) тривалість спостереження, тренування, а також відмічені ознаки, що дозволяють диференціювати конкретний вид наслідування.

У підрозділі 2.2 «Методика експериментального вивчення механізму підробки коротких і простих підписів» наводяться узагальнюючі результати експертної практики та експертного експерименту, що підтверджують необхідність використання кількісних методів при дослідженні малоінформативних підписів. Даний підрозділ присвячений також аналізу кількісних методів, розроблених в судовому почеркознавстві, виявленню та шляхам усунення причин неефективності зазначених методів, відповідно до яких був створений експериментальний масив підписів для створення методу дослідження структурно-геометричних характеристик.

Дисертантом було вивчено та проаналізовано підписи з висновками у формі про неможливість вирішити питання (ПНВП) і причини, що унеможливають повноцінне вирішення ідентифікаційних завдань. Загальна кількість підписів, що підлягала вивченню становила 10 415, з яких 1 188 (11,4 %) з висновками у формі ПНВП. Основною причиною цих висновків були: короткість і простота

досліджуваного підпису (574 з 1 188 підписів – 48,3 %).

Оскільки короткість і простота підписів є найбільш поширеною причиною неможливості вирішення ідентифікаційних завдань в категоричній і ймовірній формі, дисертантом було проведено експертний експеримент з метою вивчення суб'єктивних і об'єктивних можливостей вирішення ідентифікаційних, а за необхідності, діагностичних завдань щодо малоінформативних підписів на якісно-описовому рівні.

До участі у цій частині експерименту було залучено 24 експерти – працівників експертних підрозділів МВС України. Для експертного дослідження було відібрано 96 завдань (по чотири – для кожного експерта), з яких 32 – високоінформативні підписи, та 64 – малоінформативні підписи.

Встановлено, що високоінформативні підписи практично не створюють труднощів для експертів-почеркознавців при вирішенні питань, пов'язаних із встановленням справжності чи несправжності підписів. Як правило, для таких підписів властиві категоричні висновки. Стосовно малоінформативних підписів, необхідно зазначити, що їх малий обсяг графічної інформації не лише не дозволяє вирішити питання в категоричній чи ймовірній формах, але й призводить до високого відсотку помилковості таких висновків, навіть у експертів з великим досвідом роботи в галузі судового почеркознавства.

При подальшому дослідженні дисертантом було визначено причини, що призвели до помилковості висновків і неможливості вирішення питань, які полягають у тому, що попереднє тренування та прагнення наслідувача максимально відтворити підпис-оригінал призводить до того, що несправжній підпис стає максимально схожим до підпису-оригіналу з відсутністю ознак незвичності виконання. У таких підписах збіги відносяться або до розповсюджених ознак в підписних почерках різних осіб, або до ознак, які характеризуються непереважаючими і рідкісними варіантами в зразках. Однак, при наслідуванні відносна та дрібна метрика характеристик підпису не може бути точно відтворена, але візуально на традиційному рівні експерт не може сприйняти та оцінити межі її варіативності (розкид) у зразках і порівняти їх з досліджуваним підписом.

Встановлено причини неповного використання науково-дослідних розробок при проведенні судово-почеркознавчих експертиз: недоліки інформаційного забезпечення; складність методичних матеріалів для самостійного вивчення та застосування; трудомісткість ряду методик, брак часу для їх застосування при великому експертному навантаженні; відсутність необхідного обладнання та програмного забезпечення; недоліки методик, пов'язані з їх «моральним» старінням, недостатньою ефективністю та ненадійністю висновків, жорсткими умовами застосування тощо; суб'єктивні причини, пов'язані з особистими якостями кожного експерта.

Автором було проаналізовано нетрадиційні методи судово-почеркознавчої експертизи та встановлено, що упродовж 1979 – 1985 років було проведено

масштабні експериментальні дослідження, спрямовані на оптимізацію традиційної методики підписів щодо їх диференціації на справжні, виконані в звичайних умовах, і несправжні, виконані з наслідуванням з попереднім тренуванням. У результаті було створено комплексну методику встановлення справжності (несправжності) коротких і простих підписів (1987), в якій поєдналися методи: структурно-геометричний (кінематичний); натискний (динамічний). Наведено ряд недоліків, які призвели до практичного невикористання зазначеної методики.

З метою створення нової методики дослідження коротких і простих підписів дисертантом було створено експериментальний масив, який включав у себе 611 справжніх підписів і 260 підписів, які виконані з їх наслідуванням з попереднім тренуванням.

У підрозділі 2.3 «Обробка, процедура співставлення, аналіз отриманої у результаті дослідження інформації» проведено вимірювання відповідних параметрів підписів і статистичний обрахунок з метою визначення абсолютних та відносних частот викидів як у справжніх, так і несправжніх підписах, а також значимості наявності та відсутності викидів, на підставі яких створено метод дослідження структурно-геометричних характеристик. Також наведено порівняльний аналіз параметрів існуючого та нового методу.

Проведено вимірювання та статистична обробка чотирьох інтегральних параметрів (різниця орієнтацій ланок, що розміщуються послідовно; різниця відстаней від середніх точок до базової лінії; відношення протяжностей рухів по горизонталі та вертикалі; відношення протяжностей згинальних і розгинальних рухів) та кривизни.

Виходячи зі статистичних даних, які отримані в результаті експериментального дослідження закономірностей розподілу інтегральних параметрів і кривизни у групі справжніх підписів, а також у групі підписів, виконаних з наслідуванням підпису іншої особи, встановлено розбіжність у кількості викидів-відхилень параметрів різних видів рухів. Загальна закономірність показників викидів-відхилень – їх збільшення в несправжніх підписах порівняно із справжніми.

Встановлено, що у групі несправжніх об'єктів спостерігається тенденція до зменшення кількості викидів за інтегральними характеристиками при збільшенні кількості викидів за кривизною, і навпаки. Тобто, якісне наслідування інтегральним характеристикам статистично викликає неякісне наслідування за кривизною.

Аналіз експериментальних даних з усією очевидністю виявив тенденцію: при збільшенні варіативності зразків значимість як розбіжної ознаки, так і збіжної знижується. Тому зазначений метод необхідно використовувати тільки для зразків з малою або середньою варіативністю.

Встановлено, що вирішальні функції (ВФ) існуючого методу, поступаються за ефективністю новим ВФ для інтегральних параметрів і кривизни. Для підвищення відповідності моделі та ефективності при розрахунку значимостей було видалено з

вибірці несправжніх підписів найбільш погані наслідуювання.

Відмічено, що наслідувачі, які намагалися більш точно відтворити підписи, інтегральні параметри в початковій частині підпису відтворюють краще, ніж в середній, а в середній – краще, ніж в заключній.

На основі методу дослідження структурно-геометричних характеристик у малоінформативних підписах розроблено кількісну автоматизовану методику встановлення справжності (несправжності) малоінформативних підписів.

Розділ 3 «Кількісна автоматизована методика встановлення справжності (несправжності) малоінформативних підписів» містить два підрозділи і присвячений умовам використання даної методики, порядку визначення апріорної інформативності підписів та дослідженню структурно-геометричних характеристик. Наведено особливості комплексної оцінки експертного дослідження та оформлення висновку експерта, що проводилося з використання кількісної і традиційної методики.

У підрозділі 3.1 «Умови використання та порядок застосування кількісної автоматизованої методики» охарактеризовано вимоги, яких необхідно дотримуватися при використанні методики, та порядок дій при дослідженні структурно-геометричних характеристик малоінформативних підписів.

Акцентовано увагу на тому, що кількісна методика призначена для дослідження малоінформативних (коротких та простих) підписів. Зазначаються вимоги, що пред'являються до досліджуваних об'єктів, а саме: ступінь виробленості, координація, темп, зображення підпису тощо, алгоритмізовані правила деталізації почеркового об'єкта для визначення апріорної інформативності.

Розглянуто вимоги, які пред'являються до порівняльного матеріалу, від якого залежать результати подальшого дослідження. Відображений процес підготовки графічного матеріалу, компонування завдання, вимірювання інтегральних параметрів та кривизни, розрахунок вирішальних функцій тощо.

У підрозділі 3.2 «Комплексна оцінка результатів дослідження та особливості оформлення висновку експерта при дослідженні малоінформативних підписів» наведено порядок узгодження традиційної та кількісної автоматизованої методики встановлення справжності (несправжності) малоінформативних підписів, а також оформлення такого висновку.

Дисертантом акцентовано увагу на тому, що кількісна автоматизована методика встановлення справжності (несправжності) малоінформативних підписів, яка розроблена на базі спеціального статистичного експерименту, дозволяє експерту отримати більше корисної почеркової інформації, ніж при використанні традиційних методів, але не може замінити всю методику дослідження почеркового об'єкта. Вона повинна включатися в загальноприйнятту, тобто традиційну методику, займати місце відповідного етапу чи етапів дослідження, залишаючи заключну оцінку всіх результатів дослідження експерту як суб'єкту дослідження. Лише при вирішенні досить простого завдання можуть виникнути сумніви щодо необхідності

використання кількісної методики, наприклад, експерт вирішує позитивно ідентифікаційне завдання на основі значної кількості суттєвих збіжних ознак та відсутності розбіжних ознак у великому за інформативністю підписі. Проте, навіть, у таких випадках необхідно використовувати кількісну методику, у зв'язку з тим, що висновок експерта є джерелом доказів і важливе значення має обґрунтованість висновку експерта.

Наведені особливості комплексної оцінки експертного дослідження, що проводилося з використання традиційної і кількісної методики, зазначаються можливі експертні ситуації та основи для прийняття певних рішень.

Дисертантом відмічено особливості оформлення висновку експерта, в якому узгоджено традиційні та нетрадиційні компоненти, а також приклади синтезуючих частин висновку.

ВИСНОВКИ

Виходячи з поставленої мети і взаємопов'язаних завдань дослідження, сформульовано найбільш суттєві теоретичні положення та методичні основи дослідження малоінформативних підписів.

У дисертації здійснено теоретичні узагальнення наукових поглядів щодо дослідження як малоінформативних підписів, так і підписів взагалі, наведено перспективні напрямки дослідження таких почеркових об'єктів з використанням досягнень інших галузей знань, отримана кількісна інформація про структурно-геометричні параметри малоінформативних підписів, які в подальшому знайшли своє відображення в кількісній автоматизованій методиці встановлення справжності (несправжності) малоінформативних підписів.

Узагальнення результатів дослідження дає можливість зробити такі висновки:

1. Розкрито механізм формування підписів. Зазначені можливості використання закономірностей, методів дослідження та сучасної технічної бази, які використовуються в психології та психофізіології, що допоможе вирішити ряд питань, пов'язаних з проблемами дослідження таких малооб'ємних почеркових об'єктів як підписи.

2. Надано характеристику ознак підписного почерку, яка більш повно розкриває систему ідентифікаційних ознак підпису, зазначену в методиці дослідження підписів (схвалено координаційно-методичною радою Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України протокол від 30.10.2008 № 23). Зазначено критерії визначення та віднесення ознаки підпису до конкретного виду, що сприяє більш точному та однозначному вирішенню питань, пов'язаних з дослідження підписів, зокрема малоінформативних.

3. Запропоновано включити до системи загальних ознак таку ознаку, як ступінь досконалості системи рухів та замінити формулювання таких загальних ознак, як переважний напрямок рухів при виконанні основних елементів підпису на

переважний напрямок рухів при виконанні дугових елементів підпису, а також переважний нахил основних елементів підпису на переважний напрямок при виконанні основних елементів підпису, які виконані згинальними рухами (нахил).

4. Розкрито історичний шлях становлення розвитку загальнотеоретичної бази судового почеркознавства та закордонні розробки, пов'язані з дослідженням підписів, а також встановлено, що на сьогоднішній день методика дослідження підписів ґрунтується переважно на якісно-описовому виділенні ознак, оскільки ще не вдалося створити таку формалізовану систему ознак й процесу їх виділення, яка б вирішила завдання однозначного сприйняття всіх ознак будь-яким експертом і автоматизованого їх введення до ЕОМ.

5. Узагальнено експертну практику з дослідження 10 415 підписів та встановлено, що результати висновків, надані по підписах у формі про неможливість вирішити питання, склали 1 188 (11,4 %). Відмічено, що короткість і простота досліджуваного підпису, як причини неможливості вирішення ідентифікаційного завдання, склали 48,3 % висновків у формі про неможливість вирішити питання (574 з 1 188 підписів). Акцентовано увагу на тому, що саме відносно даної категорії підписів можливо та необхідно підвищувати ступінь категоричності, використовуючи нетрадиційні методи їх дослідження.

6. Проведено експеримент та зазначено причини, що призвели до помилковості висновків і неможливості вирішення питань: слабо виражені або відсутні ознаки незвичності виконання, а також неможливість сприйняти та оцінити межі варіативності конкретної ознаки.

7. Встановлені причини неповного використання науково-дослідних розробок при проведенні судово-почеркознавчих експертиз, а саме: недоліки інформаційного забезпечення; складність методичних матеріалів для самостійного вивчення та застосування; трудомісткість ряду методик, брак часу для їх застосування при великому експертному навантаженні; відсутність необхідного обладнання та програмного забезпечення; недоліки власне методик; суб'єктивні причини, пов'язані з особистими якостями кожного експерта.

8. За результатами проведених експериментальних досліджень з малоінформативними підписами створено метод дослідження структурно-геометричних характеристик у малоінформативних підписах, розроблено кількісну автоматизовану методику встановлення справжності (несправжності) малоінформативних підписів, яка відповідає вимогам міжнародного стандарту ISO/IEC 17025, та розглянуто її місце у структурі експертного дослідження.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Мельник Д. В. Щодо необхідності використання нетрадиційних методів під час дослідження малооб'ємних почеркових об'єктів / Д. В. Мельник //

Криміналістичний вісник. – 2009. – № 1 (11). – С. 111 – 114.

2. Мельник Д. В. Деякі питання оцінки слідчим та судом висновку експерта-почеркознавця, в якому використовувалися методи математичного моделювання / Д. В. Мельник // Наука і правоохорона. – 2010. – № 1 (7). – С. 138 – 141.

3. Мельник Д. В. Фізіологічні основи підписного почерку (механізм реалізації) / Д. В. Мельник // Криміналістичний вісник. – 2010. – № 1 (13). – С. 120 – 126.

4. Мельник Д. В. Загальна характеристика несправжніх підписів, які виконані з наслідуванням / Д. В. Мельник // Актуальні проблеми оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ : тези доп. круглого столу (Київ, 3 берез. 2010 р.) / ред. кол. : В. Д. Сущенко, О. М. Джу́жа, М. А. Погорецький та ін. – К. : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2010. – С. 83 – 85.

5. Мельник Д. В. Проблемные вопросы судебного почерковедения / Д. В. Мельник // Актуальні питання судово-експертного та техніко-криміналістичного забезпечення розкриття і розслідування злочинів : збірник матеріалів міжнародн. наук.-практ. конф. / упоряд. [Щенко А. В., Барташук С. С., Дерій Р. М., Житник Н. С.]; під заг. ред. Красюка І. П., Печнікова В. С. – К. : Еліт Принт, 2010. – С. 225 – 226.

6. Мельник Д. В. Поняття підпису та проблеми, пов'язані з його дослідженням / Д. В. Мельник // Криміналістика ХХІ століття : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 25 – 26 листоп. 2010 р. – Х. : Право, 2010. – С. 694 – 698.

7. Мельник Д. В. Об использовании достижений в области психологии и психофизиологии при исследовании почерка / Д. В. Мельник // Криминалистические средства и методы в раскрытии и расследовании преступлений : матер. V межд. научн.-практ. конф. по крим.-ки и суд. эксп.-зы, 2 – 3 марта 2011 г. – М. : ЭКЦ МВД России, 2011. – С. 385 – 387.

8. Мельник Д. В. Можливості дослідження підписів з використанням традиційної методики / Д. В. Мельник // Актуальні проблеми почеркознавчих досліджень: збірник матеріалів науково-практичного семінару. – Київ: Навчально-науковий інститут підготовки слідчих та криміналістів Національної академії внутрішніх справ, 2011. – С. 44 – 50.

АНОТАЦІЯ

Мельник Д.В. Дослідження малоінформативних підписів методом структурно-геометричних характеристик. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Національний університет державної податкової служби України, Ірпінь, 2012.

Дисертація присвячена дослідженню теоретичних, методичних і практичних питань, пов'язаних з проведенням дослідження малоінформативних підписів

методом структурно-геометричних характеристик.

У дисертації розглянуто характеристику підпису як посвідчувального знака та особливості його формування, зокрема фізіологічні основи письмово-рухової навички. Надано розширену систему ознак підписного почерку, проаналізовано загальнотеоретичну базу дослідження підписів та охарактеризований сучасний стан традиційної методики. Розглянуто особливості підписів, які виконані з наслідуванням. Наведені теоретичні засади створення нової кількісної методики, що дозволить отримати нову інформацію, порівняно з традиційною методикою. Визначено диференційну значущість ознак, на основі якої створено кількісну автоматизовану методику встановлення справжності (несправжності) малоінформативних підписів. Наведено особливості комплексної оцінки експертного дослідження, проведеного з використанням зазначеної і традиційної методики.

Ключові слова: малоінформативність підписів, механізм формування підписів, несправжні підписи, структурно-геометричні характеристики, інтегральні параметри, кривизна, кількісні (нетрадиційні) методи.

АННОТАЦИЯ

Мельник Д.В. Исследование малоинформативных подписей методом структурно-геометрических характеристик. – На правах рукописи.

Диссертация на соискания ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Национальный университет государственной налоговой службы Украины, Ирпень, 2012.

Диссертация посвящена исследованию теоретических, методических и практических вопросов, связанных с проведением исследования малоинформативных подписей методом структурно-геометрических характеристик.

В диссертации рассмотрены этапы возникновения и процесс трансформации структурной части подписей, а также внешние и внутренние факторы, влияющие на их формирование. Предложена возможность усовершенствования методики исследования подписей с помощью других отраслей знаний (физиологии, психологии, биомеханики). Приведена классификация подписей. Предложена классификация диагностических и идентификационных признаков подписи.

Проанализирован исторический путь развития общетеоретической базы судебного почерковедения, ее современное состояние. Рассмотрены особенности стадий общепринятой методики исследования подписей, и характеристика неподлинных подписей.

Наведены результаты экспертной практики и экспертного эксперимента, подтверждающие необходимость использования количественных методов при исследовании малоинформативных подписей как наиболее неблагоприятных, и

распространенных в практике почерковых объектов.

Проанализированы количественные методы, разработанные в судебном почерковедении, определены и указаны пути устранения причин неполноценного их использования при проведении почерковедческих экспертиз.

С целью создания количественной автоматизированной методики исследования структурно-геометрических характеристик, сформирован экспериментальный массив подлинных и неподлинных подписей, выполненных после предварительной тренировки.

Проведены измерения и статистический расчет соответствующих параметров подписей с целью определения абсолютных и относительных частот выбросов, а также значимостей их наличия и отсутствия в подлинных и неподлинных подписях.

На основе проведенного экспериментального исследования разработан метод исследования структурно-геометрических характеристик малоинформативных подписей с целью установления их подлинности. Создана количественная методика установления подлинности (неподлинности) малоинформативных подписей.

Рассмотрен порядок согласования традиционной и количественной методики, а также оформления экспертного заключения.

Ключевые слова: малоинформативность подписей, механизм формирования подписей, неподлинные подписи, структурно-геометрические характеристики, интегральные параметры, кривизна, количественные (нетрадиционные) методы.

SUMMARY

Dmytro Melnyk. Forensic examination of signatures lacking identification features by assessing their structural and geometrical characteristics. – Manuscript.

Thesis for a degree of PhD of Law. Speciality 12.00.09 – criminal procedure and criminalistics; forensic examination; operative-research activity. – National University of State Tax Service of Ukraine, Irpin, 2012.

The thesis studies theoretical, methodological and practical problems of forensic examination of signatures lacking identification features by assessing their structural and geometrical characteristics.

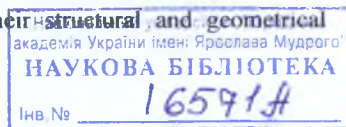
Specific features of a signature as a sign of identification are examined as well as physiological aspects of the shaping of the signatory's motor skill in course of life.

Identification features of handwriting and signatures are systematized. State-of-the-art theoretical foundation of the forensic examination of signatures and the traditional approach to such an examination are analyzed.

Specific characteristics of imitative signatures are described.

Description of the suggested new advanced quantitative methodology of the forensic examination of signatures is made in comparison to the 'traditional' approach.

Identification value of the specific features of signatures is estimated, its influence on the application of the new method of assessing their structural and geometrical

characteristics is defined.

Need for a comprehensive approach including both «traditional» and suggested new methodology is underlined.

Keywords: signatures lacking identification features, shaping of the signatory's motor skill, imitative signatures, structural and geometrical characteristics, integral parameters, curvature, quantitative (nontraditional) methodologies.